

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата історичних наук, доцента кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи

ТУПЧІЄНКА Миколи Петровича

на дисертаційну роботу Колесніченка Євгенія Олександровича
«Бронзові монети Нижнього Побужжя (о. Березань та Ольвія):

кінець VII - середина I ст. до Р.Х.»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 032 Історія та археологія

галузі знань 03 Гуманітарні науки

Рецензія складена на основі вивчення дисертаційної роботи та опублікованих здобувачем результатів дослідження. Дисертаційна робота Колесніченка Євгенія Олександровича «Бронзові монети Нижнього Побужжя (о. Березань та Ольвія): кінець VII - середина I ст. до Р.Х.», присвячена всебічному та системному аналізу карбуванню монет в античних полісах Нижнього Побужжя. Дослідження носить археологічний та нумізматичний характер і охоплює широкий спектр тем — від історіографічного аналізу до детального вивчення монетного карбування на о. Березань та в Ольвії впродовж архаїчного, класичного та елліністичного періодів, тобто всього часу самостійного карбування монет в регіоні Нижнього Побужжя.

Актуальність теми не викликає сумнівів, адже, незважаючи на тривалу, майже трьохсотрічну історію наукового вивчення монетної справи Березані та Ольвії, все ще залишається багато питань не лише дискусійних, але й недостатньо вивчених, зокрема: питання типології та хронології окремих серій бронзових монет, процесу переходу від лиття до карбування, організації монетного виробництва, функціонування бронзової монети в системі греко-скіфських економічних відносин, ролі монет скіфських царів у розвитку монетної справи регіону та особливостей грошового обігу митридатівського

часу. Відповідно, вирішення цих питань актуалізує необхідність не лише комплексного дослідження бронзових монет Нижнього Побужжя, але й залучення сучасних нумізматичних, археологічних та археометричних методів.

У дисертації простежено еволюцію розвитку монетної справи в Нижньому Побужжі в античний час, визначено основні хронологічні періоди монетного лиття та карбування, розглянуто монетне карбування в контексті соціо-культурного, політичного та економічного розвитку полісів, здійснена спроба реконструювати особливості греко-скіфських економічних і політичних відносин впродовж всієї історії їх взаємодії, що знайшло своє відображення в монетному карбуванні тощо.

Новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що вперше у вітчизняній історіографії здійснено спеціальне комплексне дослідження бронзових монет Нижнього Побужжя кінця VII - середини I ст. до Р.Х., у якому монетна справа Березані та Ольвії розглянута як цілісний і тривалий процес розвитку місцевої грошової системи. Крім того, вперше комплексно досліджено бронзові монети Нижнього Побужжя від найдавніших литих форм грошей до завершення автономного монетного карбування Ольвії в середині I ст. до Р.Х.; вперше запропоновано нову типологію анепіграфічних «монет-дельфінів», що включає 18 основних типів і близько 130 різновидів ливарних форм; вперше науково обґрунтовано процес поступового переходу від литих до карбованих монет Ольвії, зокрема на підставі аналізу великих литих номіналів, литих і карбованих дихалків та «обольної серії»; вперше уточнено внутрішню структуру великих литих монет груп Афіни, АРІХО та Деметри, їхню хронологію, номінальну систему та послідовність емісій; вперше систематизовано корпус молодших номіналів карбованої міді, зокрема виділено 66 типів ольвійських дихалків; вперше уточнено структуру «обольної серії», виділено її дві стилістичні групи та встановлено щонайменше 26 різновидів оболів; систематизовано 110 типів ольвійських «борисфенів» у вісім послідовних груп і уточнено їхню хронологію; вперше здійснено

систематизацію та класифікацію бронзових монет скіфських царів, пов'язаних з Ольвією, насамперед монет Скілура, що дало змогу уточнити їхню внутрішню структуру, хронологічну послідовність та місце в розвитку грошового обігу Північно-Західного Причорномор'я; врешті, вперше реконструйовано основні етапи функціонування монетної справи Ольвії мітрідатівського періоду та встановлено особливості її розвитку в умовах політичної залежності від держави Мітрідата VI Євпатора та Боспорського царства.

Окремо слід відзначити **методологічне підґрунтя дослідження**, яке складає комплекс загальнонаукових, спеціально-історичних, нумізматичних та археометричних методів. В роботі чітко простежується дотримання засадничих принципів історичного дослідження: історизму, об'єктивності, системності та наукової достовірності.

У дослідженні доречно використано загальнонаукові методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, порівняння, вимірювання, абстрагування, інтерпретації, системного опису. Застосування спеціально-історичних методів: порівняльно-історичного, історико-генетичного, історико-типологічного, проблемно-хронологічного, структурно-системного, структурно-функціонального та біографічного методів дозволило дисертантові вибудувати виважену структуру історіографічного нарису та й усієї роботи в цілому, створити продуману типологію монет, хронологічну послідовність їх еволюції та техніки виготовлення.

Важливе місце в процесі дослідження зайняли спеціальні нумізматичні методи дослідження, а саме: типологічний, метрологічний, штемпельний, іконографічний, стилістичний та топографічний аналізи. Крім того, для встановлення взаємозв'язків між, окремими монетними випусками використовувався метод зіставлення штемпельних малюнків, а статистичні методи було застосовано для аналізу кількісного складу монетних комплексів, монетно-вагових характеристик та структури грошового обігу. Водночас, хронологічний метод - для реконструкції розвитку монетної системи Нижнього

Побужжя, а для дослідження технологічних особливостей монетного виробництва та складу металевих сплавів було використано метод рентгенофлуоресцентного аналізу.

Комплексне та грамотне використання в роботі означених принципів та методів дозволило дисертанту досягнути позитивних результатів у реалізації поставлених завдань та реалізувати мету дослідження.

Мета та завдання, які були поставлені дисертантом на початку роботи, повністю реалізовані в ході дослідження. Висновки кожного розділу логічно випливають з наведеного матеріалу, а загальні висновки демонструють узагальнення й осмислення отриманих результатів. При цьому **структура роботи є чіткою та логічно вибудованою**. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків. Загальний обсяг роботи складає 237 сторінок, включаючи 79 ілюстрацій, 11 таблиць та 4 додатки, що відповідає вимогам, встановленим для написання робіт такого рівня. Кожен розділ виконує свою функцію й гармонійно вписується в загальну концепцію дисертації.

У вступі окреслено предмет та об'єкт дослідження, сформульовано мету та завдання дисертації, визначено його хронологічні та територіальні межі, актуальність, практичну значущість та наукову новизну. Перший розділ присвячено проблемі наукової розробки теми, аналізу джерельної бази та методології дослідження. У другому розділі дисертант проводить детальне вивчення зародження монетного лиття на о. Брезані та в Ольвії, його еволюцію та поступовий перехід до техніки карбування впродовж архаїчного та класичного періодів, У третьому розділі розглядаються питання еволюції монетної справи на Нижньому Побужжі в елліністичний період, починаючи з карбування «борисфенів» і до появи карбованих в Ольвії монет скіфських царів.

Апробація результатів дослідження здійснена на належному рівні: частина матеріалів дисертації була представлена на міжнародних і

всеукраїнських наукових конференціях, оприлюднена у фахових періодичних виданнях, а також у виданнях, що входять до категорії А. Це свідчить не лише про актуальність теми, але й про наукову цілеспрямованість автора дисертаційного дослідження, його готовність до комунікації в науковому середовищі.

Мовний стиль і наукова мова дисертації, загалом, відповідають вимогам до академічних текстів. Робота написана грамотно, з дотриманням наукової термінології. Проте в окремих місцях тексту зустрічаються надто довгі, складнопідрядні речення, які ускладнюють сприйняття матеріалу. Незважаючи на те, що це не можна вважати суттєвим недоліком, однак дисертанту варто було б звернути увагу на стилістичне редагування роботи з метою покращення її читабельності та динаміки викладу.

Серед **позитивних рис роботи** варто особливо відзначити наступне:

1. Глибокий та всебічний історіографічний аналіз, що дозволило розкрити всю історичну панораму вивчення теми.
2. Ґрунтовне опрацювання джерельної бази, зокрема залучення музейних, архівних матеріалів та матеріалів приватних нумізматичних колекцій.
3. Введення до наукового обігу нових джерел, у тому числі нововиявлених скарбів.
4. Чітка логічна структура дослідження, яка дозволяє повноцінно розкрити всі поставлені завдання.
5. Залучення методів археометричного аналізу складу монетного металу.
6. Врахування археологічного контексту під час дослідження нумізматичних джерел.
7. Оригінальність постановки проблеми й самостійність наукового пошуку.

Водночас, серед **незначних зауважень**, які жодним чином не знижують

загальну якість дослідження, можна зазначити наступне: наявність незначної кількості опечаток у тексті; у деяких місцях спостерігається перенасиченість тексту складними синтаксичними конструкціями, що потребують спрощення; було б доцільно розширити питання походження литих монет «стрілок» та можливого впливу на їх формування скіфської традиції.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Колесніченка Євгенія Олександровича «Бронзові монети Нижнього Побужжя (о. Березань та Ольвія): кінець VII - середина I ст. до Р.Х.», є самостійною, цілісною, завершеною та логічно впорядкованою науковою працею. Її новизна полягає в тому, що це перше в українській історіографії комплексне, всебічне й системне дослідження, присвячене вивченню монетної справи у античних полісах Нижнього Побужжя впродовж всього періоду її існування. Дисертант глибоко опанував тему, продемонстрував самостійність та оригінальність мислення, високий рівень аналітичних навичок.

Робота повністю відповідає чинним вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії з історії та археології. Дисертант виявив глибоку професійну підготовку, вміння працювати з нумізматичними та археологічними джерелами, здійснювати складний аналіз і формулювати обґрунтовані висновки.

Наукова новизна, структурна чіткість, обґрунтованість результатів, повнота використаної джерельної бази, належна апробація результатів і практичне значення дослідження дають підстави для його позитивної оцінки. З огляду на викладене, вважаю, що дисертація Колесніченка Євгенія Олександровича повною мірою відповідає вимогам, які висуваються до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії, згідно з «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, Колесніченко Євгеній

Олександрович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

Кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнського
національного технічного університету

Микола ТУПЧІЄНКО

Підпис Миколи Тупчієнка

засвідчую: Проректор з наукової
роботи та міжнародних зв'язків
Центральноукраїнського
національного технічного
університету

Андрій ТИХИЙ